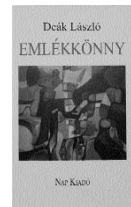

LÁTÓSZÖG

A *Látószög* című rovatban két kritikus egyazon alkotásról szóló kritikáit közöljük. A műveket elsősorban a kortárs magyar irodalom kínálatából választjuk ki, azonban górcső alá kerülhetnek olyan írások is, amelyek ugyan nem képezik a kortárs magyar irodalom részét, de valamilyen szempontból az olvasók figyelmének középpontjába kerültek.

Reményeink szerint az eltérő irodalomszemlélettel rendelkező kritikusok, függetlenül az alkotások menedzselttségétől, kiemelik azok esztétikai értékeit, vagy éppen éles bírálatot közölnek róluk. A különböző nézőpontokból született kritikák nemcsak az egyes szövegek értelmezhetőségeit gazdagítják, de párbeszédet is folytatnak egymással, a művekkel és az olvasókkal, elvetve minden kizárólagosságot.

Úgy véljük, hosszú távon sem a szándékolt elhallgatás, sem az agyonreklamozás nem tesz jót egy alkotással, a befogadó, értő, értelmező kritika azonban újabb olvasókhoz és olvasatokhoz segítheti a műveket.

DEÁK LÁSZLÓ:

Emlékkönyv

(Nap Kiadó, Budapest, 2006)

Felgyülemlett szavak tükrében lepereg az élet

Ahogy múlnak az évek, úgy gyűlnek halomba emlékeink. Vannak fontosak, kevésbé fontosak; az idő és az időközben megszerzett (élet)tapasztalat mindig más emlékeket tart fontosnak, vagy előfordulhat, egynémely örökre kiemelt marad, mondhatni kanonikussá válik. Van valami kiszámíthatatlan, esetleges az emlékezésben, hiszen egyes emlékek előtérbe kerülnek, mások elfelejtődnek, aztán újra felidéződnek. Deák László legújabb könyvében az emlékezet működé-

sének lehetünk szemtanúi: a szerző a nemzedéki (vagy kommunikatív) emlékezetet működteti; kortársak, az ötvenes, hatvanas és hetvenes évek tűnnek fel, és a nézőpont gyakran változik, hol ide, hol oda ugrál, csapong időben és térben. Néhol teljesen személyes, szinte intim események válnak fontossá, máskor a közösség számára is kiemelt jelentőségű történet áll a középpontban. Ne feledkezzünk meg azonban a nézőpontról, amely elsősorban a nemzedéki emlékeket idézi fel, viszont az olvasó számára ez akár a kulturális emlékezet körébe is tarthat. Az *Emlékkönyv* című kötet olvasata és értelmezési lehetőségei jelentős mértékben változnak a befogadó viszonylatában: érdemes elmerengni a változáson, az átmeneten, azaz mikor válik a kommunikatív emlékezetből kulturális emlékezet. A kiemelt személyes emlékek lehetnek-e tárgyai egy egész közösség emlékezetének? Kérdések, melyek már a kötet első olvasása közben felmerülnek.

S mindenekelőtt adott a cím: *Emlékkönyv*. Könnyen félreolvasható, főként a szóösszetétel első szavának köszönhetően: Emlékkönyv. Egy könyv, amelybe barátok írnak idézeteket, emlékeztető szavakat, sorokat, mondatokat. Vagy mi magunk jegyezzük be fontosabb eseményeket, személyeket, vesszörökat. Arra való, hogy emlékezzünk, hogy ne felejtsük el a megtörténtet. Ezt implikálja a cím automatikus félreolvasása. De azért mégsem emlékkönyv, hanem emlékkönyv. Emlék, mely lehet vidám és szomorú, ahogyan a könny is: potyoghatnak könnyeink örömeinkben vagy éppen bánatunkban. Vagy már nem is a könnyeink hullnak, hanem emlékeink: a visszaemlékező emlékkönyvei, hol nevetve, hol sírva potyognak az emléktöredékek. Az egész kötetet keretbe foglalja a cím és a könyv címét adó, utolsóként szerepeltetett vers: *Emlékkönyv*. E szöveg fő motívuma a kártyázás, mely cselekvést – mindenféle implikációival és konnotációival – az élet szimbólumaként lehet érteni. „Ha lapjaimat kiterítem, / az asztalon megindul az élet.” A kártyaparti maga az egész élet: hol szerencséje van az embernek, hol nincs, és a kiterített kártyák maguk az emlékek. S a kártya egyúttal a jövőt is mutatja, benne rejlik a jóslás lehetősége. Visszatekintés ez a vers, megjelenik az üvöltve szemetelő házmester, az udvaron átcoszogó halott nagymama, s az utalás a költőelődre, József Attila *Mama* című versére: „és egy asszony ölben hozza a padlásról, / megszáradott fehérneműit, lepedőit.” Deák szövegében már lefelé jön az asszony a mosott ruhákkal, a megidézett szöveg cselekménye már elmúlt, és a folytatásra kerül a hangsúly. Ebben az olvasatban ez az utalás egyszerre visszacsatolás a hagyomány-

hoz, ugyanakkor a megváltozott helyzet már a tradíciótól való elmozdulást is jelenti. A lapok kiterítése a kártyázás végét idézi, ahogyan erre a szöveg vége felé is történik utalás: „Azért befejezzük még a kezdeti ultipartit, / erősen vesztesre állok, egyszerűen nem jönnek a lapok.” Az élet vége felől történő visszatekintés momentuma az, amely meghatározza az egész kötet szerkezetét, s ezt a visszatekintő-visszaemlékező pozíciót erősíti meg a keret, melyet a cím és a címadó vers hoz létre. Az *Emlékkönyv* című szöveg végén lévő sorok pedig egy feloldhatatlannak tűnő ellentétet hordoznak: „Hiába, ez a nyár is csak olyan mint a többi, / sehol semmi, egész nap hajkurásznak minket / és közben minden megváltozott.” A változás és a változatlanúság szorul egy kijelentésbe, s mintha az évszakok ciklikus változásának állandóságát állítaná szembe a szerző a lineárisan előrehaladó idő előidézte változásokkal.

A keret és a visszatekintő pozíció adott, s innen indulhat a kötet értelmezése. Hat ciklus szerepel cím nélkül, csupán számokkal jelölve. Viszont mind a hat ciklus elején egy mottó szerepel, amelyek erőteljesen kijelölik az olvasás mikéntjét. Az első Karinthy Frigyes idézi, a második Radnóti, a harmadik Witold Gombrowicz lengyel író, a negyedik egy pesti falfirka, az ötödik Szerb János költőt és orientalistát, végül a hatodik Federico Fellini olasz filmrendezőt. Az idézett szerzők mindegyike asszociációkat, előfeltevéseket hív elő a befogadóból, s ezzel megjelöl egy lehetséges értelmezést is.

A Karinthytól származó idézet egyfelől utal a naplóra mint műfajra, az emlékezés egy bizonyos szubjektív formájára, másrészt a humorra, az élet elviselésének egy lehetséges módjára: „Boldog újévet kívánok! Agyó!” (Karinthy Frigyes: *Napló*). Egyetlen hosszú szöveg az első ciklus, *Napló* címmel, Kálnoky Lászlónak ajánlva. Váltakozó hosszúságú és formájú „bejegyzések” kerülnek a *Napló*-ba, s az egymást követő versek inkább az előhívott asszociációk révén kapcsolódnak egymáshoz, s nem olvashatók egymást követő – valamilyen kauzalitást is rejtő – versszakokként. Az emlékezés terét és idejét nemcsak a személyes emlékek jelölik ki, a szöveg egy irodalmi hagyományrendszert is felállít, melyben helyet kap Kosztolányi, Kölcsey, Krúdy vagy éppen Dickens és Tersánszky. Egy lehetséges „kánon” kezd körvonalazódni, minden előnyével és hátrányával együtt. Mindez természetesen értékpozíciókat is kijelöl, kiindulási pontokat, s ugyanakkor mindezt a kicsit sem leplezett humor folyamatosan felülírja: „Nem vagyunk közömbösek / a nemzet nagyjai iránt. /

jó tudni ezt. Egyszer csak eljő / a megbecsülés megérdemelt perce, / kiből szobor lesz, más gyufásdoboz / esetleg utcanévtábla.” A humor iróniába fordul, a kijelentés önmaga ellentétét állítja, és ez az átfordulás – a jelentések áthelyeződése – végigkíséri az egész szöveget, mi több, az egész kötetet.

Az emlékezésre való rájátszást erősíti meg a második ciklus élen álló Radnóti-idézet is, amely egyúttal figyelmeztet a visszatekintés változó horizontjára: „Mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már. –” Az *À la recherche* című Radnóti-versre való hivatkozás nem véletlen: a múlt töredékszerű felelevenítése, a halottak „életre keltése” történik meg Deák szövegeiben is, s egyúttal Radnóti szövege továbbviszi az olvasót Prousthoz, az aprólékos, zezugos, kekszet rágcsáló emlékezet működéséhez. A második ciklus egyik kiemelkedő verse a *Fekete karácsony*, melyben a jelen és a múlt különbségei szembeülnek egymással, egy kiürült istentelen fekete világ áll itt szemben az Istent hívó, fehér elmúlttal: „Hej, a régi időkben másként járta, / szakadt Urunk jövedelekor a hó, / pálinkát ittak az öreg legények, / az asszonyok sírdogáltak alkonyatkor.” Emléktöredékek villannak fel, „hajdani képek, egykor valók”, s az Istennel vitatkozó, pörlekedő lírai hang Adyt idézi minduntalan.

A Gombrowicz-tól származó idézet címe: *Költők ellen*. Talán ebben a ciklusban a legerőteljesebb az önreflexió, itt válik kérdésessé maga a költészet is, s nem lehet véletlen, hogy itt prózaversek sorakoznak egymás után. A *Papír* című szöveg is az írás mikéntjével, magával a Költővel vet számot: „Lám, az önhietség / embere. Üzenni kíván a semmibe, az ismeretlen szem- / hez, szívhez szólna, rábízva kínját egy papírra, házal és / győzködik vele.” Megkérdőjeleződik a költészet üzenetértéke, a költő eddig betöltött és elfogadott funkciója, s mindent újra kell gondolni. De lehet-e mindent újragondolni? Lehet-e máshonnan közelíteni? S minden megkérdőjelezés ellenére az emlékek felidézése és megmutatása a költészetre marad, hiszen ez még lehet hiteles: „Az egyetlen hitelesnek tetsző vá- / lasz az marad, hogy az egész történet a költészet talaján / sarjadt.” Nemcsak a költészet erejét, hitelét teszik kérdésessé a szövegek ebben a ciklusban, ehhez hasonlóan a felvillanó történetek valóságára, az emlékezet működésének hitelességére is rákérdoznek. Miközben pedig egyre inkább úgy tűnik, hogy minden bizonytalanná válik – hiszen a folyamatos kérdésfeltevés, az oppozíciók, az állandónak és megkérdőjelezhetetlennek hitt értékek elbizonytalanítása mind ezt szolgálják –,

éppen a dialogikusság, a múlt és jelen szembesítése erősíti meg az értékpozíciókat.

„Nagyon szeretem a Ringó Békát – Pesti falfirka”. Ezzel indul a következő ciklus, s az idézet játékosága, pajkossága megelőlegezi az itt szereplő versek hangulatát. Karcos-keserű emlékek tűnnek fel, lányok forognak meztelenül a kádban, vagy éppen bújnak a meleg takaró alá, s közben kivillan mellük, mohatapintású szemérmük. Régvolt szerelmek emlékei kavarnak, mind megidéződnek egy pillanatra, és mindannyiukkal továbblép a férfiember; mintha csak Ady emlékeztet sorát hallanánk: „Távozó léptű férfi-ember / Nem tud átalmenn a folyón, / Csak kapcsolódó szerelmekkel / S hazugul is ragyogón / S igazán is hazugul.” „Pesti falfirka” – áll a mottóban, s itt érdemes figyelni a firkára, mely nemcsak az írás aktusát implikálja, hanem benne rejlik a rajzoló írás, a rajzolás folyamata is. Deák László kötetét saját rajzai illusztrálják, azaz helyesebb az „egészítik ki” megfogalmazás. Az illusztráció inkább jelenti a megírt képből való megjelenítést, azonban itt nem csak erről van szó. A rajzok továbbgondolják a szövegeket, s néhol a vizuális élmények és a szövegek közösen hatnak a befogadóra. A borítón helyet kapó festmény mély és nehéz színei – árnyas sötétkékek, buja pirosak, egyre mélyülő zöldek – és a nonfiguratív ábrák egyszerre jelennek örömet és bánatot, játékoságot és komolyságot. A gömbölyű vonalvezetés pedig akarva-akaratlanul a könnyecseppet juttatja a néző eszébe, s így a könnycím, *Emlékkönny* – a vizuális élmény tapasztalatával kibővülve – árnyaltabb értelmezést kaphat. Deák könyvben szereplő rajzait elsősorban a nonfiguratív ábrázolásmód jellemzi, s emellett egy összegző, mindent bemutatni kívánó sűrítés, amely szinte minden lehetséges formát és hangulatot megkísérel befoglalni a rajzba. Mint ha egy zsúfolt padlás- vagy pincerészlet tárulna a szemünk elé, hol már hosszú évek óta porosodna a felgyülemlett kacat, s az egyes részletek kivehetetlenek. Hol egy kiszuperált kosár, hol egy felgöngyölt szőnyeg, vagy éppen egy régi sámlí alakjait sejtjük (ki)látni a képből (26), máskor pedig az egymás mellé rajzolt kis tárgyak, testrészek felsorolást, összegyűjtést sugallnak (41), s ha mindezt összeolvassuk a fölötté lévő vers soraival: „Végül is, nem tudtam elképzelni, / hogy korán kifoszt a teremő”, akár az elvesztett, elvett tárgyak vizuális megjelenítésének is tekinthetjük a rajzo(ka)t. Már-már obszcén olvasata lesz az egyik – lefele hajló szabályát, pengét heves, indulatos-lendületes vonalakkal ábrázoló – rajznak (89), ha ráolvassuk a mellette szereplő szöveget: „Óh, te szegény, sápadt húsocská, / életörömet adó nyurga léc, / bizony vénül-

tél, meddőn ráncosodtál, / mint kinek fejéből kifutott a vér” (*Lamentáció becses tagom felett*).

Mindenképpen érdemes a ciklusokat bevezető mottókat egymás mellett olvasni, mivel így érdekes játékokra figyelhetünk fel. Amellett, hogy mindegyikük megidézi valamiképp az emlékezés aktusát, a megőrzés különböző médiumai is megjelennek bennük. Elsősorban természetesen az írás, de a kötet rajzait tekintve nem hagyhatjuk figyelmen kívül a képet, melyet szintén a rögzítés és így az emlékezés egy formájaként értelmezhetünk. Az utolsó mottó Federico Fellini *Fellini's Roma* című filmjéből származik, mely filmben a rendező szokatlan és izgalmas értelmezését adja az örök városnak, Rómának. A film a fikció és a dokumentum furcsa elegye, s a néző gyakran nem tudja szétválasztani, hogy mi a valóban dokumentum s mi a fikció. A film elbizonytalanító intenciója könnyen párhuzamba állítható Deák szövegeivel, melyek közül sokban megtörténik egy ehhez hasonló elbizonytalanítás. Másfelől pedig az írás és a kép mellett megjelenik a hangoskép, azaz a film mint a megőrzést szolgáló eszköz.

S most tekintsünk ismét az *Emlékkönny* című, kötetzáró versre. A kártyázás mint szimbólum további jelentéstartalmakkal bővült: a kiterített kártyalapok már nem szimplán csak emlékeket jelenthetnek, hanem mindezzel együtt az emlék megőrzésének módját is. A kártyalapokon szereplő hagyományos ábrák behelyettesíthetők az emlékek rajzaival, festményeivel, s így a lapok emlékképként is értelmezhetők, mely jelentés lehetőségét alátámasztják a szövegben a látásra, nézésre utaló helyek: „A szemközti ház ablakaiban a nagylányok kibámulnak, / mind vár valamire, vagy moziba mennének. / Persze megint háborús orosz filmet adnak, / Sport- és Világhíradót, lesz artistaműsor is.” S ha felidézünk a már közhelynek számító mondást, miszerint halálunk percében leperreg előttünk az életünk, nem nehéz a felvonultatott emlékeket filmkockákként látni és olvasni. Deák László kötete sokszínű olvasást és értelmezést enged, egyszerre jelöl ki fontos és talán megkérdőjelezhetetlen (nek hitt vagy vélt) értékpozíciókat, figyelemztet ugyanakkor az emlékek felidézésének fontosságára, s egyúttal az emlékezés és a megőrzés változó mikéntjét sem hagyja figyelmen kívül. Néhol soknak tűnnek a hasonló témájú, valójában újat nem igen mondó szövegek (a régi szerelmek megidézései), mégis összességében ezek is helyet kapnak az igényesen és átgondoltan meg szerkesztett – az ismétlődésnek szerepet adó – kötetstruktúrában. S ebben a rendszerben az értékpozíciók kijelölése is több szinten történik

meg: egyfelől megtapasztalhatjuk a szerző kései nyugatos kötődését, melyet a posztmodern intertextusokkal játszó szövegfogalmával fűszerez, másfelől pedig feltöri a tradicionálisnak tekintett értékek kánonját, s kibővíti a populáris kultúra felől meghatározható értékekkel, tartalmakkal. Deák költészete itt egyszer rendszerez, emlékszik, megőriz és összegez, ugyanakkor kíváncsisággal, megértéssel és nyitottsággal fordul a jelen és jövő felé.

VINCZE FERENC

Életrajlat

Képeket kellene festenem. Ha tudnék festeni...

Képekkel érzékletesebben ki tudnám fejezni, milyen Deák László verseskötete. Az asszociáció nem véletlen, hiszen olyan alkotóról esik most szó, akinek előbb jelentek meg képei kiállításon, mint versei irodalmi lapban. Sokoldalú művész ő, rajzol, fest, verset ír, ha kell, szerkeszt (ez is művészet) vagy kritikát ír. E sok művészi területet, ezt a „sok oldalt”, hogy szerteszét ne szaladjon, egy művészszemélyiség fogja egybe. Némelyikük a művészetben, vannak, mások a vallásos hiten, és vannak, akik valamilyen gyakorlati filozófián keresztül szemlélnek, élnek meg az életet. Számukra adott egy kapaszkodó, egy segítség ahhoz, hogy az igazán nehéz helyzeteket, problémákat „megértsék” és kifejezzék. Aki a művészetben keresztül szemléli s még inkább éli meg az életet, az szükségszerűen érzékeny annak néhány fontos dologra, amely fájó, ugyanakkor enyhülést is hozó. Másként látja a halált, az elmúlást, az emlékek megmerevedését és kikristályosodását.

Nők, borok, szerelmek, dallamok – képzeljük magunk elé a művész életét, s ezzel a felsorolással már egészen közel járunk Deák kötetének témáihoz. Bár e felsorolással még semmi fontosat nem állítottunk e költészetről, hiszen itt is, mint minden jó költészetben, a legfontosabb, hogy milyen perspektívából szemléli ezeket a témákat, s hogy a perspektíva a költő számára nem túl nagy-e, elbírja-e azt a nyelvet, az őszinteséget, a személyiséget.

Az e kötetben megszólaló hang az életére visszatekintő ember nézőpontjából szól. A versek mögött meghúzódó fő kérdések – még ha